

PSZICHOLÓGIAI TESZTVIZSGÁLATOK LEHETŐSÉGE AZ ETNIKAI ANTROPOLÓGIAI KUTATÁSOKBAN

Az IT-teszt

Írta: KELEMEN ANDRÁS

(Bp. VIII. ker. Tanács Idegbeteg gondozó Intézete, Budapest)

A tudománytörténeti háttér

Recens populációk vizsgálata kapcsán régen felmerült az az igény, hogy megkíséreljünk képet kapni egy adott népesség pszichológiai jellemzőiről, és továbblépni ezek esetleges genetikai determinációjának felderítése felé. A korai próbálkozások a kutatómódszerek hiányossága — és részben tudományon kívüli hatások — folytán csak egészen durva általánosításokhoz (GÜNTHER 1925) vagy irodalmias szubjektív eredményekhez vezettek (HERMAN 1902, DÉKÁNY 1941). Napjainkban kézenfekvőnek tűnhet, hogy a kulturális antropológiának kell e feladaton dolgoznia, mivel a kulturális jelenségek egy mélyebb strátumában feltételezhetőek örökletes alapú emberi megnyilvánulások. Ha azonban megkísérljük egybevetni a kulturális antropológia tudományterületére vonatkozó meghatározásokat (ÖZBEK 1971), a következő kép rajzolódik ki annak kutatási területéről: feladata a kultúra ismeretéből adódó anyag gyűjtése és értelmezése. A kulturális különbségeket mint viselkedéskülönbségeket határozza meg. (Eddig bele is férne kérdésköröm, azonban a továbbiakban eltér.) A kulturális képesség biológiai alapja a tanulás; vagyis az ösztön helyett az elsajátított ismeret szabályozza a magatartást. A kulturális fejlődés alapja az akkumuláció folyamata. Ezáltal az attitűdök vizsgálata válik kulesfontosságúvá.

Mindebből látszik, hogy a kulturális antropológia végeredményben a szociálpszichológia nyelvére fordítja le a közösségekben jelentkező karakterisztikumokat. A természettudományok közé sorolt embertan számára így e tudományág nem nyújthat közvetlenül hasznosítható ismereteket.

Annál érdekesebbek számunkra a viselkedés genetikájával foglalkozó kutatók állatkísérletei, emberi vonatkozásban pedig az ikrek pszichológiai vizsgálata. Ezekre vonatkozóan utalok korábbi összefoglalómra (KELEMEN 1972). Ezekhez a munkákhoz vélek kapcsolódnia egy mind biológiai, mind szociológiai nézőpontú kísérlet fölvázolásával.

SZONDI (1966) és LÜSCHER (1949) tesztje azzal a feltevéssel dolgozik a pszichológiai diagnosztikus munkában, hogy a szimpátia-választás szigorúan determinált, és általa a személyiségre vonatkozó adatok nyerhetők. SZONDI (1964) továbbmenően azt is felteszi, hogy egyebek (foglalkozás, pszichésen meghatározott betegség, halálnem) között a párválasztás, vagy általánosabban: *társválasztás* sem véletlenszerű; pontosabban nemcsak a szociális kapcsolatok esetlegességétől függ, hanem az adott egyén ösztöntényezői által meghatározott. E hipotézis embertani vetületét kerestem módszerem kialakításakor. Lehetőségére egy gyakorlati megfigyelés vezetett rá. Vidéken, a városinál kisebb mo-

bilitású közösségekben tartott filmvetítéseken megfigyelhető volt, hogy a vásznon szereplő hősök embertani jellegei igen gyakran erősebben determinálják a közönség állásfoglalását, mint filmbeli jellemük és cselekedeteik. Ha ez így van, mennyivel inkább meg kell mutatkoznia a vonzalomnak „tisztá” tesztszituációban, ahol a szereplők nem cselekednek, csak arcképük alapján kell eldönteni, hogy rokonszenvesek-e. Ily módon lehetőség nyílna azon jelenségek exakt vizsgálatára, melyeket BARTUCZ (1938, p. 219) „belső rasszjellegeknek” nevezett.

Kérdésfeltevés

A konkrét kutatómunka megindításához a következő két feltevést alakítottam ki:

1. a külső testi megjelenés, különösen az arc — főleg biológiailag meghatározott — típusa külön előiskolázottság nélkül felismerhető, és ez a felismerés — legalábbis saját és idegen típus vonatkozásában — automatikusan jelentkezik is minden interperszonális kapcsolatban;

2. egy arctípus rokonszenvesnek (esetleg: ellenszenvesnek) megélt volta nem véletlenszerű; többek között embertanilag determinált. Ez a biológiai-antropológiai determináció elég erős ahhoz, hogy tesztvizsgálati szituációban legalábbis tendenciaként jól felismerhető legyen.

Tudományos célkitűzés és a várt eredmények

A magyarságban lényeges gyakoriságban előforduló taxonoknak egy-egy fénykép alapján történő rokonszenvi választása, a teszt validitása esetén választ adhatna e szimpátia (esetleg antipátia) mechanizmusára is: pl. a vizsgált személy (továbbiakban: v. sz.) többnyire saját külső megjelenéséhez közelálló típust tart rokonszenvesnek, vagy pl. a szociális csoportjának (család, etnikai csoport) leggyakoribb típusait. Ennek felderítése közelebb segíthetne a biológiai és szociális mechanizmusok kérdésének megítéléséhez. A fényképekre vonatkozó ellenpár-lista (profil de polaritás, AGIUS et al. 1970) pedig amellet, hogy néhány kérdésben szemantikus differenciál (OSGOOD et al. 1957) segítségével validálni segíthet a tesztet, számos megalkotható kérdéssel ugyanakkor tovább is fejleszti: a teszt mögötti lélektani háttérrel és a benne rejlő alakzatokat (KATZ 1955) fedheti föl. Ahogy ui. testi jellegekben egy sorozat képei között különbségnek kell lennie, hiszen erre épül a vizsgálat, úgy a képekre vonatkozó lelki tartalmakban is várható ilyen szerveződés manifesztálódása.

A tesztképzés indoklása

Mivel a rendelkezésemre álló források szerint hasonló célkitűzésű vizsgálatok még nem történtek, úgy találtam, hogy az eddig használatos teszteljárások semelyike sem adhat választ célkitűzésemre. Ezért önálló tesztet alkottam. Elnevezésére vonatkozó javaslatom: *Ideáltípus-teszt (IT-teszt)*.

Vizsgálati eszköz

Az egyes tesztlapokat egy-egy taxont megjelenítő magyar személy fényképezőgéppel készített arcképe adja. Tekintettel arra, hogy előre nem volt egyértelműen eldönthető: vajon a szemből felvett vagy a profilképek embertani

felhívójellege nagyobb, mindkét nézetű képekből készítettem sorozatokat. (Esetleg ajánlatos lett volna félprofil-képek sorozatait is használni, de a legtöbb típusról nem rendelkeztem félprofil-felvétellel.)

Az esetlegesség hatásának csökkentésére több sorozatot készítettem: összesen három férfi és három női szériát.

Ezek leírása:

Szembeképek

A sorozat jelzése

férfiak első koresoportja (18—28 évesek)	Sz ♂ I
férfiak második koresoportja (35—45 évesek)	Sz ♂ II
férfiak harmadik koresoportja (45—55 évesek)	Sz ♂ III
nők első koresoportja (1. fent)	Sz ♀ I
nők második koresoportja	Sz ♀ II
nők harmadik koresoportja	Sz ♀ III

Oldal- (profil-) képek

férfiak első koresoportja (mint fent)	O ♂ I
férfiak második koresoportja	O ♂ II
férfiak harmadik koresoportja	O ♂ III
nők első koresoportja	O ♀ I
nők második koresoportja	O ♀ II
nők harmadik koresoportja	O ♀ III

Azért éreztem szükségét nemekre és általam önkényesen (tapasztalati alapon) felvett koresoportokra való bontásnak, mert ezzel is elő akartam segíteni az egyes sorozatok egyöntetűségét (homogenitását), hogy tehát ne a kor vagy a nemi hovatartozás befolyásolja a rokonszenvi választást.

Egy-egy sorozaton belül a következő típusok arcképei találhatók meg:

1. mongoloid (M)	5. előázsiai (E)
2. turanid (T)	6. orientaloid-mediterrán (O)
3. keletbalti (K)	7. dinári (D)
4. alpi-lapponoid (A)	8. nordikus (N)

A 8. táblát csak próbaképpen tettem a sorozatba; csak a ♂ I és ♀ I sorozatban szerepel (nem képezi biológiai alkatrészét a magyar populációknak). Ezenkívül kísérletezés közben átmenetileg alkottam külön orientaloid és külön gracilis mediterrán (földközi, F) csoportot. Az utóbbi azonban szükségtelennek bizonyult, mivel csak megnehezítette a választást a csupán árnyalati különbség.

Már a továbbiak során, az antropológiai vizsgálattal párhuzamos tesztelés kapcsán merült fel annak a lehetősége, hogy esetleg érdemes lehet az A típust kettéválasztani, külön *alpi* és külön *lapponoid* (lappid?) típusra, mivel a kettő etnikai szerepe a morfológiai közelállás ellenére eltérő lehet. Itt is megmutatkozott a tesztképzés különös haszna. A tesztvizsgálatok kapcsán kiemelkedő plaszticitást kapott a magyar populációknak eddig a keletbalti (cromagnoid-B) típushoz sorolt egy speciális formája, mely tapasztalataim szerint szinte sosem tisztán, de átkevertségében is elég egyértelműen a lappid szerző felé mutat. Ez a lappono-cromagnoid strátum feltétlenül közelebbi vizsgálatot érdemel, különösen etnogenetikai megfontolásokból.

A vizsgálat módszere

A v. sz. elé tetszőleges sorrendben, egy sorban kiterítjük egy sorozat minden képét. Felszólítjuk, hogy válassza ki a legrokonszenvesebbet, majd a legellenszenvesebbet. Mindezt addig folytatjuk, míg a képek teljes rangsora össze nem áll. Mindegyik sorozattal ily módon végezzük el a választatást. A jegyzőkönyvezés legcélszerűbb módja a következő:

Sz ♂ I	1 3 5 (7) 6 4 2
Sz ♂ II	1 3 5 (7) 6 4 2

stb., ahol a számok a választott képek sorrendjét jelzik.

Az értékelést egyszerűen úgy végeztem, hogy az első választás kapott +3 pontot, a második -3 pontot, majd a sorrend: +2, -2, +1, -1, végül a medián: 0. Ennek alapján könnyű volt több sorozat esetén súlyozott átlagot számítani minden tesztképre.

A használhatóság kérdései

A fenti módszer kialakulása több kisebb esetszámú vizsgálatlalt történt. A tesztanyag kialakulása után két férfi és két női sorozattal próbafelmérést végeztem a Sárrétudvariban lefolytatott embertani és populációgenetikai vizsgálatok (KELEMEN 1972) kapcsán. A próbafelmérés sok új problémát vetett fel, melyek messze vannak még a teljes kidolgozástól. Úgyanakkor a kapott anyagban törvényszerűségek mutatkoztak, és ezek arra utaltak, hogy a teszt további kidolgozása hasznosnak ígérkezik. (Különösen szembeszökő volt a viszonylag könnyen taxonomizálható v. sz.-ek képválasztása, mivel ez törvényszerűen a saját típus felé mutatott.) Teszttem a projekciós technikák közé sorolható BELLAK és SYMONDS beosztása szerint (ÁBT—BELLAK 1950). Egy teszt használhatósága érzékenységén, megbízhatóságán és értékelhetőségén mérhető le. A validálás természetesen nem a tesztanyag kritikai vizsgálata, hanem a hozzá fűződő elvárásoké (ANZIEU 1965. p. 215). Vegyük tehát sorra a tesztképzés esetünkre alkalmazott problematikáját.

1. Módszertani kérdések

a) A sorozatok egyöntetűsége. Összeállításuknál a tipikai pregnancia vezetett, de azért esztétikai szempontokat is figyelembe kell venni.

b) A módszer későbbi egyszerűsítése végett eldöntendő, hogy szembeképet, profilt vagy félprofil a legeredményesebb használni. Főleg a félprofilok hiánya miatt felmerült az ötlet, hogy uniformizált képek előállítására alkalmas volna azonos technikával előállított grafikus arckép. Tapasztalat szerint azonban ennek felhívó jellege még egy nem tökéletes fényképénél is kisebb (élettelenebb).

c) Tisztázatlan az ellenszenv és közömbösség embertani-lélektani értelmezése a tesztanyagban; véletlenszerű-e? Ettől függően a felvételi technika is módosítható lehet: pl. ellentéppárok helyett rokkonszenvi sorba állítást kérünk.

d) Szükséges természetesen a homogenitáshoz, hogy a profilok egy irányba nézzenek; a ruházat ne legyen megítélhető (etnikai-társadalmi helyzetet

jelöl), csak a vállvonal legyen megtartott, ugyancsak a háttér semlegessége, a nagy bajusz és feltűnő hajviselet kerülése a tesztképeken; valamint a lehetőségig egyforma képesség és -minőség.

2. Embertani kérdések

a) Az egyes típusképek egyöntetűségének nemcsak esztétikai, de taxonómiai problematikája is van. Az *orientaloid* és *mediterrán* különválasztásának kérdését már említettem, úgyszintén az *alpi* és *lapponoid* típusét. Viszont épp ez utóbbi miatt merült fel egy gyakorlati gond: milyen legyen a típuskép? Valódi cromagnoid-B, vagy a magyar szemnek ismerősebb rövidfejű, nem világos színkomplexiójú típus. Egyelőre úgy jártam el, mint az *A* típus esetében (ott belevettem lapponoid képet is), tehát igyekeztem mindkét formából képet exponálni a v. sz. számára. Ugyancsak felmerül a *mongoloid* típus heterogenitása. Ez ugyanis különböző europomongoloid kombinációt mutathat. Viszont bízom abban, hogy egy zömében europid populáció felismeri itt is a közös típusjellegét.

b) Felmerülhet az az elméleti meggondolás, hogy a típusok magyar képviselői helyett általánosabb érvényű lenne a taxonok leggyakoribb előfordulási helyéről vett minták arcképeit exponálni. Elméletileg azonban nem várok többet ilyen sorozatoktól. Miért? 1. A nem-biológiai eredetű identifikációs elemek egyaránt „idegenként” ismertetik föl a nemzetközi anyag képeit, míg „ismerősként” ugyanazon típusok magyar megfelelőit (pl. beszélt nyelv hatása az arcizmokra). 2. Ha a különböző területekről kiválasztott képekből alkotunk sorozatot, ennek hallgatólagos háttere az lenne, hogy a teszt nem-magyar populációkon is használható legyen. Ez viszont azt jelentené, hogy igen sok típusképet kell bemutatni a v. sz.-nek, és ezzel a teszt áttekinthetősége romlana. Másrészt amennyiben a teszt sok nem-azonos populációból származó kép mellett egy azonos populációból vett képet is tartalmaz, akkor az előbbi alponban vázolt elv következtében rasszjellegre való tekintet nélkül várható ennek preferálása.

c) Elképzelhető, bár nem várható (eddig nem is észleltem), hogy következetesen eltérő típusokat választ a v. sz. a férfi- és női képek közül. Mindenesetre figyelni kell erre a lehetőségre.

d) Néhány esetben nem ugyanannak az egyednek a profilját vettem be a sorozatba, akinek a szembeképét. Ez esetekben a profil taxonómiai pregnanciája döntött. Ez az eltérés alkalmas lesz annak is az eldöntésére, hogy az *egyed* kapott-e csak rokonszenvi rangsort, vagy *a típus*.

A fenti meggondolások és kérdésfeltevések alkotják azt a nyersanyagot, amelyekből a továbbiakban ki kell emelnem a validáláshoz szükséges kritériumokat és a reliabilitás koefficienseit (PETHŐ 1974).

Eddig végzett vizsgálatok

A teszt fenti szempontok szerinti kidolgozása előtt végzett vizsgálatok csak tájékoztató jellegűek lehetnek. Mint már említettem, először 1968-ban Sárrétudvariban vettem fel nagyobb anyagon, majd az ottani tapasztalatok alapján tökéletesítve elvégeztem 100 jól taxonomizálható egyén vizsgálatát. Az eredmények, amint az az 1. táblázaton látható, jelentősen eltérnek a véletlenszerű megoszlástól.

I. táblázat

Száz emberen felvett ideáltípus-vizsgálat eredményeinek megoszlása*
 Table I. Distribution of the results of an ideal-type test taken of hundred persons*

VSz \ IT	IT							
	M	T	K	A	E	O	D	∅
M	2	2	1					
T	2	30			4			
K	1	2	5	1		1		
A	1	1	1	4		1		1
E		2			16	1	1	
O					1	3	1	
D		1			5	5	3	1

* Függleges oszlop: vizsgált egyedek taxonja; vízszintes sor: választott ideáltípusok.

M = mongoloid, T = turanid, K = keletbalti, A = alpi-lapponoid, E = előázsiai (armenoid, taurid), O = orientaloïd-mediterrán, D = dinári, ∅ = nem értelmezhető.

Véletlen szerű eloszlás esetén a 7 × 7 alappégyzetből közel egyenlő esetszám várható. Szigorú sajátaxon-választás esetén az átlósan futó vastagított négyzetekbe kellene esniük az eredményeknek. A vastagított vízszintes és függőlegesek a morfológiai-lag némiképp hasonló felhívójellegű típusokat fogják össze. Az ezeken kívül eső 12–12 négyzetbe jutó választások nem saját-típus-választásra utalnak. Ez szociális hatásnak fogható fel, pl. turanid és előázsiai típusok együttélése török eredetű népe-seinkben. (A kurzív számok lapponoid felé hajló típusokat jelentenek.)

* Vertical column: the taxon of the examined individuals; Horizontal line: the chosen ideal types.

M = Mongoloid, T = Turanid, K = Eastern Baltic (Cromagnon B), A = Alpine Lappid, E = type of Asia Minor (Armenoid-Taurid), O = Orientaloid-Mediterranean, D = Dinaric, ∅ = not to be defined

In case of random distribution a nearly equal number of cases are to be expected in the 7 × 7 basic squares. In case of a strictly own-taxon choice, the results should fall into the diagonal thickened squares. The thickened horizontal and vertical lines comprise the morphologically somewhat similar types of appealing character. The choices which fall into each of the 12–12 squares outside these do not refer to choices of the own type. This can be considered a social effect, as e. g. the co-existence of the Turanid type and the type of Asia Minor in our populations of Turkish origin. — The figures in italics mean types approaching the Lappid race.

Összefoglalás

A szerző beszámol egy kísérletről, mely a pszichometrikus módszer bevezetését kíséri meg az etnikai embertani kutatásba. A szépségideál populációs determinánsait, valamint a rokonszenvi választás törvényszerűségeit kutatja. Tesztjének az Ideáltípus-teszt elnevezést ajánlja. Foglalkozik a tesztképzés problematikájával és beszámol első eredményeiről.

IRODALOM

ABT, L. E.—BELLAK, L. (1950): Projective Psychology. Knopf, New York.
 AGIUS, S.—EISERT, H. G.—HEIMANN, H. (1970): Essai de classification psychologique et physiologique du syndrome dépressif. — Arch. Suisses Neurol. Neurochir. Psychiat., 106; 105—120.

- ANZIEU, D. (1965): Les méthodes projectives. — P.U.F. Paris.
- BARTUCZ, L. (1938): A magyar ember. — K. M. E. Ny., Budapest.
- DÉKÁNY, A. (1941): A magyarság lelki arca. — Athenaeum, Budapest.
- GÜNTHER, H. F. R. (1925): Rassenkunde des deutschen Volkes. — J. F. Lehmanns, München.
- KATZ, D. (1955): Introduction à la psychologie de la forme. — Rivière et Cie, Paris.
- KELEMEN, A. (1972a): Az idegi-lelki működések genetikájának vizsgálati módszerei. — *Természet Világa*. 103; 194—197.
- (1972b): Some population genetical data from Sárretudvari. — *In: Törő, I.—SZABADY, E.—NEMESKÉRI, J.—EIBEN, O. G. (Eds): Advances in the Biology of Human Populations* p. 357—363. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- LÜSCHER, M. (1949): Psychologie der Farben. — Basel.
- OSGOOD, C. E.—TANNENBAUM, P.—SUCI, C. G. (1957): The Measurement of Meaning. — Urbana, Illinois.
- ÖZBEK, A. (1971): Sosyal psikiyatri'ye giriş. — Yeni Desen Matbaası, Ankara.
- PETHŐ, B. (1974): Technikai javaslatok tesztek alkotására és kivitelezésére. — Akadémiai Kiadó, Budapest.
- SZONDI, L. (1964): Schicksalanalyse. Erstes Buch: Wahl in Liebe, Freundschaft, Beruf, Krankheit und Tod. — III. Aufl. Schwabe et Co., Basel.
- (1966): Lehrbuch der experimentellen Triebdiagnostik. II. Band. — Huber, Bern.

THE FEASIBILITY OF PSYCHOLOGICAL TESTS IN ETHNIC-ANTHROPOLOGICAL RESEARCH (THE IT-TEST)

by *A. Kelemen*

(Summary)

The author reports on an experiment aiming at the introduction of the psychometric method into anthropological research. He searches for the population determinants of the ideal of beauty as well as for the laws of choice based on sympathy. He suggests to designate the test by the name of Ideal-type test. He also deals with the problems of forming tests and informs on his first results.

A szerző címe: DR. KELEMEN ANDRÁS
 Author's address: 1081 Budapest, Kállai Éva u. 20.
 Bp. VIII. ker. Tanács Idegbeteg gondozó Intézete

